

Vod og garn

AF KR. MADSEN

I dag er vestkystfiskerne næsten alle sammen "havnefiskere". I Thy og Hanherred fiskes der vel nu kun fra stranden i Vorupør, Lildstrand og Slettestrand, men fiskerne derfra er også flittige brugere af Hanstholm havn, og den lange række af fiskerlejer fra Agger i syd til Slettestrand i nordøst er nu kun feriebyer eller sovebyer for havnene i Thyborøn og Hanstholm. Og det er godt det samme! Vestkystfiskeren er derved forskånet for et næsten umenneskeligt slid med at søsætte og landsætte de stadig større og tungere kystbåde, og var ikke Claus Sørensen elektriske ud- og indhalingsspil kommet, havde det nok været helt slut med det egentlige kystfiskeri.

Selve fiskeriet er heller ikke så varieret, som det var før. Det er nu mest trawl- og vodfiskeri og en lille smule krogfiskeri. Tidligere måtte kystfiskeren være parat til at udnytte alle chancer, som de skiftende årstider og fiskeforekomster bød på, og hans redskabsskur måtte derfor være vel assorteret. - I årbogen for 1975 skrev jeg lidt om kroge og agn og skal denne gang prøve at skrive lidt om vod og garn, vel vidende, at hvad jeg fortæller ikke begrundes sig i aktiv deltagelse i det egentlige fiskeri, men i, hvad jeg husker fra min opvækst i et fiskerhjem i Agger. Muligt derfor, at ældre fiskere af min aldersklasse kan finde fejl og mindre eksakte oplysninger i det, jeg skriver. I så fald tror jeg, at redaktøren af årbogen meget gerne modtager oplysninger og rettelser.

De vigtigste garn for Aggerfiskerne i de første årtier af dette århundrede var vel nok *sildegarnet*, et drivgarn med forholdsvis små masker. Selve nettet var bundet af fintspundet "tvist", d. v. s. bomuldsgarn. Maskerne var knyttet med filerknuder, der ikke kunne "skride", d. v. s. løsne sig, når man rykkede til siden i maskerne. Oprindeligt bandt fiskerne selv deres sildegarn, senere gik man over til at købe nettet, "æ går", hos professionelle vodbindere, men man monterede dem selv. - Langs hver kant af nettet skulle der påsættes en "tæll", "æ overtæll" og "æ nejertæll", der bestod af en sværere line. Garnet fæstedes til tællen på den måde, at en tråd fæstedes til tællen, og derefter lod man tråden gå gennem tre eller fire masker, hvorefter tråden, "æ skj", fastgjordes på tællen med et dobbelt halvstik. Så tog man de næste masker på tråden og gjorde den igen fast og så fremdeles. Dette arbejde kaldtes at "skyde" garnet, og det var meget vigtigt, at det blev gjort rigtigt, så nettet sad rigtigt mellem tællerne og "stod" rigtigt i vandet. - Derefter blev overtællen forsynet med store flade korkstykker, "flo", gerne på størrelse med to håndflader. Der kunne vel være et par alens afstand mellem korkstykkerne. Når disse skulle være så store, skyldtes det, at drivgarn skal flyde, "drive", øverligt i vandet. - På nederste tælle blev "synken" anbragt, som skulle holde garnet så lidt muligt lodret i vandet. Den bestod i runde aflange sten af passende størrelse, vel som et stort hønseæg, der var bundet ind i et stykke tøj, der ved enderne var surret sammen til en to, tre cm lang "hale". En sådan indretning kaldte man en "koj". Disse koj blev ved "halerne" surret fast på "æ nejertæll" i så stort et antal, som var nødvendigt for at strække garnet ud i fuld bredde.

Fiskerne talte nu aldrig om, hvor bredt et garn var, men om, hvor dybt det var. - Ved udsætningen bandtes 3-6 garn sammen ved tællerne og dannede "en link", en lænke. Enderne af hver "link" var markeret af "en vår", som enten kunne være "en gaj", d. v. s. en lille spidstønde, eller "en dobber", d. v. s. en af flere korkstykker dannet kompakt firkant, hvorigennem der var drevet en træstage med et lille tøjflag eller læderlap på den ende, der stak op af vandet. - Sådan "en link" stod så som en væg ned i vandet, så dybt, som garnets bredde tillod, parat til at sildestimerne skulle løbe i dem.

Hvert bådela g satte selvfølgelig flere lænker, alt efter hvor mange garn de havde med, ofte fra 4-6 for hver mand. Som oftest dreves sildefiskeriet fra pramme og fandt sted i nattetimerne. Man tog ud sidst på aftenen og landede i de tidlige morgentimer. Når garnlænkerne var sat, tog man sig et hvil på et par timer, inden man roede op til den først satte lænke og begyndte at hale den ind. Var der en god fangst, måtte fiskerne undertiden sidde med træskostøvlerne i selve fiskelasten, og der var sildeskæl overalt på olietøjet, i ansigtet og på hænderne, alt glinsede!

Ved landingstid indfandt kvinder og børn sig på stranden, og mens mændene bar fangsten op i pakhuset til videre behandling og gjorde bådene klare til næste tur, bar de tilkomne de våde garn op mellem klitterne, hvor de blev "sprej", d. v. s. strakt ud og lagt til tørre. - Sidst på eftermiddagen kunne man se fiskerne sidde rundt om på klitten, hvor de var i færd med at "bøde", reparere, de værste huller, der var opstået under brugen. Senere kom kvinderne og børnene igen for at "ta går", d. v. s. samle hvert enkelt garn sammen og lægge det i en ordentlig bunke. Derefter blev de båret til stranden, og nu var de ikke nær så tunge som om morgenen, men fyldte mere! De blev stillet på stranden ved siden af de respektive ejeres både, og der var klar til næste tur.

Sildefiskeriet med drivgarn foregik i forårs- og efterårsmånederne og altid i fint vejr, så det regnedes nærmest for lystfiskeri, og vi børn syntes, det var morsomt at hjælpe til.

Der næst må jeg omtale *nedgarnene*, "æ ned", som de kaldtes på Aggerbomål. De var mindre end sildegarnene og knyttet af finere garn. Jeg husker, at man talte om, at nogle af dem var "bundet", knyttet af "ægyptisk tvist", det var en særlig god kvalitet. Fremstillingen af dem skete stort set på samme måde som med sildegarnene, dog var der forskelligheder. Maskeknuderne her var kun knyttet med halvstik, der ikke kunne "skride" p. g. a. den meget fine tråd. Vi børn blev sat til at "bind ned", for halvstikket kunne vi bedre magte end filerknuderne. - "Tællerne" var tyndere end ved sildegarnene. Nedgarn er til bundfiskeri, og derfor var "kojerne" på "æ nejertæll" så store, at de trak garnet ned til bunden, medens "floene" ikke skulle være større, end at kunne bære garnet lodret op fra bunden. - Der var flere slags "ned". I "æ toskned" var maskestørrelsen mindst, kun lidt større end i sildegarnene. De brugtes ikke så forfærdelig meget, mest til fiskeri af de små fjordtorsk. - Så var der "æ flynderned",

rødspættegarnene, der brugtes ved fangst af rødspætter, skrubber og sander (ising). Her var der garn med forskellig maskestørrelse, dog altid større end i torskened'. –

Både fiskeriet med sildegarn og nedgarn foregik jo fra både, men sildegarnene var drivgarn, medens nedgarnene var faststående, og derfor var der ved enden af ”æ link” ikke bare ”en wår”, men også et lille tregrenet anker, en ”dræg”, der holdt garnene på plads. En afvigelse herfra var det dog, når man var ude at ”plumpe” skrubber. - Langs Aggertangens østside var der ved lavvande en bred sandflade, der lå ganske tør, men ved højvande blev den sat under vand, og da søgte skrubberne ind på det lave vand, hvor der var rigeligt med føde til dem, især snegle og småkrebs. Fiskerne satte så deres nedgarn i det dybe vand, men helt inde ved, hvor fladvandet begyndte. Når garnene var sat, tog fiskeren sin ”plumpkølle”. En halvkugleformet træskål, der med åbningen nedad var sat på et skaft, og så begyndte han og hans makker, vadende inde på fladvandet, at støde plumpkøllen ned i vandoverfladen. Lyden og rystelserne fra disse stød forplantede sig i det lave vand helt ned til bunden og jog skrubberne og enkelte rødspætter op af deres skjul i fjordbunden, hvorefter de hurtigst muligt søgte ud efter det dybe vand og løb lige i de udsatte garn.

En helt anden type garn var *torskegarnene*, ”æ toskgår”, som var en ret ny foreteelse. De brugtes til fangst af de store havtorsk, når de om foråret søgte ind på lavt vand for at gyde deres rogn. - Det var et langt og meget dybt garn, knyttet af langt sværere tråd end silde- og nedgarnene. Torsken er en bundfisk, og der skulle tungt synk på for at trække dem ned til bunden. Den bestod af svære ”kojer”, men også ”floene” skulle være ret store for at trække de svære garn op i vandet. Fiskerne var ikke så glade for disse garn, som var besværlige at arbejde med i det urolige vand tæt inde under land. To mand havde alle deres kræfter behov for at trække dem op af vandet, ikke mindst, hvis der gik en stærk strøm, men det var kvalitetsfisk, de fangede. Jeg tror ikke de bruges mere.

Jeg må nævne endnu et specielt net ”*kranjen*”, der brugtes på havet til fangst af hummer og taskekrabber. De sidste var eftertragtede p. g. a. deres store klosakse, fulde af dejligt krabbekød. - Kranjen bestod af en jernring, 1-1½ m i diameter. På denne var bundet et net med en lidt større diameter, som dannede en flad pose, når man løftede kranjen. På en snor, der var bundet tværs over jernringen, fastgjordes maddingen, der gerne bestod af et eller andet stykke tørfisk. På selve ringen var med tre ender fastgjort en line, hvis anden ende var fastgjort til ”en wår”, der kunne være ”en gaj”, ”en dobber” eller måske bare et stort stykke kork. - I stille klart vejr roede man så ud, hvor bunden kunne tænkes at være tilholdssted for de lækre skaldyr, f. eks. resterne af de gamle høfder, som havet havde nedbrudt. Så blev kranjerne en efter en sænket ned på bunden, og deres ”wår” viste, hvor de lå. Man roede så tilbage til den først udlagte kranje, og gennem det klare vand kunne man se den ligge på bunden, og man kunne se, når en hummer eller en taskekrabbe eller måske flere kravlede ind over nettet efter den fristende madding, og så var det bare om i en fart at løfte kranjen op af vandet, og når den var tømt, blev den sænket ned igen, og man roede videre til den næste og så fremdeles. Et par timers fiskeri kunne godt give en god fangst. Så vidt jeg ved, er der ikke mere nogen, der bruger dette fiskeri.

I min barndom brugte fiskerne i Agger stort set kun to slags vod, nemlig Jens Væ vers *snurrevod* i Limfjorden til ålefiskeriet og så et *landdragningsvod* i Vesterhavet til at fange makrel. Dette sidste fiskeri foregik kun i de egentlige sommermåneder, juni, juli og august. - De fleste af mine læsere kender formentlig indretningen af et vod, ”en wuj” sagde man på Aggerbomål. Der er de to lange sidearme, der går over i og leder ind til den store fangstpose, endende i en mindre pose, som kaldtes ”æ how”. Armene og den store fangstposes åbne runding var påsat ”flo” og ”kojer” på tællerne i et forhold, som anbragte voddet rigtigt i vandet. Ved landdragningsvoddet flød ”floene» på overfladen. Maskerne var ret store i armene, mindre i den store fangstpose og helt små i ”æ how”, hvor fangsten efterhånden samlede sig under landdragningen.

Inden et vod blev taget i brug - og dette gjaldt også garnene - blev de ”barkede”, d. v. s. de lå en tid i et barkafkog. Det skulle sikre mod alt for tidlig skørning af trådene i nettet. - Alligevel kunne de to i et bådelaag, der flittigt brugte fiskeriet, slide et snurrevod op i løbet af sommeren. Derfor sad far også hver vinter og bandt et halvt vods forskellige stykker, mens hans makker bandt den anden halvdel. En dag i foråret havde de så travlt med at samle voddet, ”skyde” tæller på og forsyne med ”flo” og ”kojer”, og så var man klar til ålefiskeriet, der især foregik i Krik Vig, et af de fiskerigeste områder i Limfjorden, antageligt fordi det får ferskvandstilløb fra Flade-, Ørum-, Ove- og Hassingsø.

Når voddet kaldes et *snurrevod*, hænger det sammen med brugsmåden. Når en fangstplads er fundet, lægges et anker ud, og fra dette sættes den ene arm ud i en langstrakt bue, derefter smides fangstpose og ”how” i vandet, og den anden arm sættes nu i en bue tilbage til ankeret. Derefter fæstes båden til ankeret, og voddet hales ind. Så sættes voddet ud på ny, og samme måde som ved det første sæt, men ud til siden for det første, og sådan fortsættes der, indtil man er ”snurret” hele kompasset rundt, og derefter flytter man til en ny plads.

Fars binding af vod og garn involverede også vi større børn. - Far sad på den faste bænk for enden af det lange spisestuebord, og foran stod hans ”bindask”, en lille firkantet trækasse, hvori der lå et firkantet jernstykke, så den ikke kunne glide for det træk, som fars arbejde øvede på den, og for yderligere at øge gnidningsmodstanden mod bordpladen var bunden af kassen foret med et blødt stykke tøj. Nettet, der arbejdedes på, var fastgjort i en krog i enden af kassen, og så arbejdede far med sin bindenål (filernål), idet maskerne blev bundet over en ”skjeld”. Det var et ca. 10 cm langt stykke træ, hvis omkreds svarede til den maskestørrelse, man arbejdede med. Til de små og mellemstore masker var den rund, til de allermindste masker i ”æ how” var den ikke stort tykkere end en blyant. Til de største masker, f. eks. i rødspættegarnene, var skjelden flad med buede sider. Mellem disse to yderpunkter havde far et helt arsenal af ”skjeld”, svarende til alle tænkelige maskestørrelser. Det var en stor kunst at få hver knude trukket helt ned til skjelden, så maskerne i hver omgang blev nøjagtigt lige store. Far forstod som iøvrigt de fleste fiskere kunsten til fuldkommenhed, og fingrene gik så hurtigt med at binde den vanskelige filerknude, at vi børn ikke kunne se, hvordan det skete.

Engang imellem skulle vi jo prøve, men jeg fik det nu aldrig lært! - Denne vodbinding krævede i virkeligheden en fantastisk indsigt, og man havde ingen "opskrift" at gå efter, alt skete efter hukommelsen. En del af garnstykkerne var kileformede, så der enten skulle tages ind, så to masker i rækken foran blev taget med i een i den række, man arbejdede på, eller der skulle tages ud til en større bredde. Så lod man to masker i den nye række udgå fra een maske i rækken foran, og det skulle ske på de rigtige steder. Ligeledes skulle de forskellige skift i masketørrelserne også ske på de rigtige steder, når en ny "skjeld" blev taget i brug. Men et langt livs, ja, århundreders, mange slægtleds nedarvede erfaringer, havde gjort fiskerne til mestre i dette håndværk. I hvert fald passede det altid, når de to makkeres arbejde skulle samles i et vod. - I dag køber fiskeren sit vod og sine garn færdige fra vodbinderen.

Når far arbejdede med vodbinderiet, var det vi børns pligt og faste arbejde at holde ham forsynet med bindenåle, der var fyldt med tråd, og dette arbejde skulle gøres ordentligt. Der måtte ikke være fyldt for meget på nålene, for så var det vanskeligt for far at få dem til at glide let gennem maskerne. Vi ville gerne fylde for meget på, for så kunne de jo vare længere. Ville vi gerne være hurtigt færdige, fyldte vi dem for løse, og så gik de heller ikke så let gennem maskerne, som de skulle. I begge tilfælde fik vi dem altid tilbage med et barsk: Om igen! Det var jo ikke så rart, men som regel var vi glade for at være med i de voksnes arbejde.

Landdragningsvoddet brugtes til makrelfangst i sommermånederne, undertiden også til sildefangst i forårs- og efterårsmånederne, og dets indretning svarer stort set til snurrevoddet, men det er et større og kraftigere redskab. Som regel var der fire mand i et bådslag til dette fiskeri.

Hvis det om sommeren sætter ind med en periode af østenvind og varmt vejr, søger mægtige stimer af småsild, "si'l", kaldte vi dem, ind mod den jyske vestkyst. Under denne fart, jages småsildene af store stimer makrel, der er nogle grumme rovfisk, som nærmest er ved at forsluge sig i det velfyldte spisekammer. Jeg har set nyfangede makrel, der var så fulde af "si'l", at to-tre stykker hang ud af gabet på dem. Men, "høg over høg", både småsildene, men også makrellerne jages af flokke af små hajer, mest af den lille, indtil 1 m lange pighaj, som fiskerne kaldte "hå" eller "ho". Også en anden haj var med i jagten, nemlig rødhajen, som fiskerne kaldte "håskjær", men dem var der ikke så mange af. Den er lidt større end "håen".

Under jagten kan det ske, at sildestimen bliver jaget helt ind i havstokken af makrellerne og hajerne, og så er chancen for landdragninng der. Fangsten skulle ske i de tidlige morgen- og formiddagstimer og i de sene eftermiddags- og tidlige aftentimer.

Hvis fiskerne mente, at vejret var sådan, at makrellerne - for det var dem, man var ude efter - ville komme helt ind under land, bragtes voddet om bord i prammen. Først bragtes rebblinen om bord, så den ene arm af voddet, dernæst fangstposen med "æ how", så den anden arm og endelig den anden rebline. Alt var lagt sirligt til rette, så det let kunne løbe ud over agterstavnen under udsætningen. Så ror de fire fiskere til et sted på stranden, hvor man mener at have erfaring for, at stimerne søger ind. Når man er kommet til stedet, sættes en mand i land med tampen af den øverste rebline, de andre ligger lige uden for

havstokken, og så er man i venteposition og holder udvig ud over havet.

Det første tegn, der viser sig, er enkelte måger og terner, der stopper deres flugt langs kysten, og begynder at kredse rundt, medens de somme tider foretager styrtdyk ned i havet. Det er dog for langt ude til, at fiskerne kan se, om fuglene får fangst. Så kan det ske, at fugleflokken opløser sig, og det betyder, at der kun har været enkelte fisk, eller at den stime, der eventuelt har været der, igen er søgt til havs. Men der kan også ske det, som fiskerne har ventet på, at fugleflokken vokser og trækker ind mod land, hvilket betyder, at en sildestime er forfulgt af sin fjende, makrellen.

Fra luften høres nu en øredøvende skrigen af styrtdykkende fugle, der næsten alle kommer op med en sild i næbbet. Den gylpes ned under flugten, og så ned efter en ny bid fra det velforsynede spisekammer. - Makrellerne ser man også. De "springer", siger fiskerne. Under deres vilde jagt har de undertiden så stor fart på, at de farer op af vandet og svæver et stykke gennem luften,

Landdragningsvod hales i land ved Agger ca. 1928. Høfden er nr. 90, en af de gamle pælehøfder. De to lag længebjælker er borte. Man ser kun skinnerne, som man kørte stenene ud på. Manden i de hvide støvler er Niels Andersen. Nærmest ham står Christen Jensen (Kræn Post). Damen er min kone.

så man kunne tro, det var flyvefisk.

Og så er stimen helt inde ved havstokken, og fiskerne får travlt. Den ene af de tre i båden stiller sig ved voddet, de andre to sætter sig til årerne og trækker, alt hvad remmer og tøj kan holde. Det skal gå stærkt, for på et øjeblik kan sildene ændre kurs og stå til havs igen. Først

Fisken samles op af voddet og sorteres. Den stående mand i baggrunden er Markus Andersen. Studenten er min broder, Edvard Madsen, senere provst.

løber rebblinen ud over agterstavnen og derefter den første vodarm i en flad bue uden om stimen. Derefter kastes

fangstposen med ”æ how” ud, og så går det indefter, medens den anden arm og den sidste rebline løber ud. Båden forlades i strandkanten, og med to mand ved hvert reb begynder indhalingen. Er der tilskuere er disse gerne villige til at hjælpe med, og snart er enderne af vodarmene i land.

Så kan man tage det mere afslappet, for nu er stimen indkredset og kan ikke undslippe, tværtimod, dens bevægelsesfrihed indskrænkes mere og mere, efterhånden som de lange vodarme hober sig op på stranden. Sildenes tusinder syder i havvandet. Fuglene skriger øredøvende, mens de fortsat hugger i sig, og nu er der bid hver gang. Også makrellerne fortsætter deres jagt til det sidste.

Fiskerne ved, de er der, for de har set dem springe, men hvor mange? Det er spørgsmålet. Jeg har set skuffede

fiskere, der som udbytte i et træk kun havde en halv snes stykker. Jeg har også set træk med 10-20, ja 30 snese, og så er humøret højt hos fiskerne. - Når trækket er endt og makrellerne lastet i prammen eller pakket i medbragte fiskekasser, gøres der klar til næste chance. Tilbage på stranden ligger i tusindvis af småsild, som fuglene stadig gør indhug i.

PS. De, der er interesserede i at se de redskaber, der er omtalt i denne artikel og i min artikel, Kroge og Agn, i den forrige årbog, anbefales et besøg på Fiskerimuseet i Esbjerg. Det ligger på Tarpbagevej i Sædding. Der findes eksemplarer af de her omtalte redskaber og store plancher, hvor man kan studere deres stilling i vandet, når de bruges. Fiskerimuseet er i det hele taget et besøg værd.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1976, side 68-78).